

ในบทนี้ ผู้วิจัยจะขอล่าวถึงเรื่อง ความแตกต่างระหว่างการศึกษาในระบบโรงเรียนกับการศึกษานอกระบบโรงเรียน การจัดการศึกษาผู้ใหญ่แบบเบ็ดเสร็จ ระดับที่ 3 และ 4 การบริหารโรงเรียนผู้ใหญ่แบบเบ็ดเสร็จ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ความแตกต่างระหว่างการศึกษาในระบบโรงเรียนกับการศึกษานอกระบบโรงเรียน

ก่อนจะกล่าวถึงความแตกต่างระหว่างการศึกษาในระบบโรงเรียนกับการศึกษานอกระบบโรงเรียน ใคร่ขอล่าวถึงความหมายของการศึกษา พอสังเขปดังนี้

คำว่า การศึกษา มีความหมายหลายอย่าง ตามแต่นักวิชาการหรือนักการศึกษาสาขาต่าง ๆ จะให้คำนิยามไว้ ราชบัณฑิตสถาน (2525 : 760) ได้ให้ความหมายของการศึกษาว่าเป็นคำนาม หมายถึง การเล่าเรียน การฝึกฝนและการอบรม (ส. ศึกษา บ. ศึกษา) วิจิตรศรีสอ้าน 2523 : 18) ได้กล่าวถึงความหมายของการศึกษาในรูปคำศัพท์ภาษาอังกฤษว่า การศึกษา (Education) มีรากศัพท์มาจากภาษาละติน 2 คำ คือคำว่า (Educare) ที่แปลว่า บำรุง เลี้ยง อบรม รักษา ทำให้เจริญงอกงาม และคำว่า (Educere) ที่แปลว่า ชักนำหรือดึงเอาออกมา รากศัพท์คำแรกหมายถึง การอบรม สั่งสอนให้เกิดความเจริญงอกงาม เป็นความหมายที่ยึดถือกันอยู่ในปัจจุบัน ส่วนคำหลังถือว่า การศึกษาเป็นเพียงการชักนำให้บุคคลรู้จัก และตระหนักในคุณสมบัติที่มีอยู่ในตัวคนแต่ละคน เพื่อจะได้ใช้ความสามารถที่มีอยู่ตามธรรมชาติได้เต็มที่

นอกจากความหมายตามรูปคำศัพท์แล้ว ยังมีผู้ให้ความหมายของการศึกษาในลักษณะอื่น ๆ อีก ได้แก่ พลาโต (George H. Sabine 1966 : 59 - 60) นักปราชญ์ชาวกรีกสมัยโบราณ กล่าวถึงการศึกษาในหนังสือ The Republic ของเขาว่า

การศึกษา คือ เครื่องมือที่ผู้ปกครองประเทศใช้ในการเปลี่ยนแปลงนิสัยมนุษย์ เพื่อก่อให้เกิดรัฐที่มีความสามัคคี เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ถ้าพลเมืองมีการศึกษา เขาจะสามารถฝ่าฟันอุปสรรคต่าง ๆ ได้เป็นอย่างดีและจะเผชิญเหตุฉุกเฉินต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นได้ นอกจากนี้ ถ้าระบบการศึกษาคือแล้ว การพัฒนาปรับปรุงสิ่งใดก็ย่อมทำได้ง่าย แต่ถ้ารัฐทอดทิ้งการ

ศึกษาเสียแล้ว ไม่ว่าจะรัฐจะกระทำการอันใด ย่อมไม่บังเกิดผล

พจนานุกรมการศึกษา ซึ่งมี คาร์เตอร์ วี กู๊ด (Carter v. Good 1959 : 191) เป็นบรรณาธิการ ได้ให้ความหมายของการศึกษาไว้ 4 นัย คือ

1. กระบวนการเบ็ดเสร็จที่บุคคลนำมาพัฒนาความสามารถต่าง ๆ ทักษะคติต่าง ๆ พฤติกรรมต่าง ๆ ที่มีคุณค่าอันพึงปรารถนาในสังคมที่บุคคลนั้นอาศัยอยู่
2. กระบวนการทางสังคม ที่เลือกสรรและควบคุมสิ่งแวดล้อม ให้บุคคลได้รับความสามารถและพัฒนาตนเองอย่างดีที่สุด ตามที่สังคมกำหนด (โดยเฉพาะอย่างยิ่งกระบวนการที่โรงเรียนเป็นผู้จัด)
3. วิชาต่าง ๆ ที่สถาบันอุดมศึกษาเปิดสอน เพื่อเตรียมผู้ประกอบอาชีพครู ส่วนมากเกี่ยวข้องกับโดยตรงกัน จิตวิทยาการศึกษา ปรัชญาและประวัติศาสตร์การศึกษา หลักสูตรวิธีสอนวิชาเฉพาะ และวิธีสอนทั่วไป หลักการศึกษา การบริหารการศึกษา การนิเทศการศึกษา และวิชาอื่น ๆ ที่รวมเรียกว่า ศึกษาศาสตร์หรือวิชาครู
4. ศิลปะการถ่ายทอดความรู้จากอดีต ซึ่งจัดไว้อย่างมีระเบียบให้แก่บุคคลแต่ละรุ่น

ยอร์จ เอฟ เนลเลอร์ (George F. Kneller 1965 : 11) นักมานุษยวิทยา กล่าวว่า การศึกษาคือกระบวนการทุกชนิด เริ่มแต่กระบวนการทางชีววิทยาเท่านั้น ซึ่งช่วยให้สร้างจิตใจ นิสัยและความสามารถทางกายให้แก่บุคคล

พอล เอ แซมมวลสัน (Paul A. Samuelson 1973 : 777) นักเศรษฐศาสตร์ ให้ความเห็นว่า สำหรับประเทศด้อยพัฒนา เนื่องจากคนที่มีการศึกษาขี้ขลาดทำงานได้ผลผลิตมากกว่า ดังนั้น ควรจัดงบประมาณให้แก่การศึกษาและโครงการต่าง ๆ ที่มุ่งลดการไม่รู้หนังสือทุกอย่างให้มากที่สุด การจัดการศึกษาไม่ควรมุ่งเพียงเพื่อให้บุคคลอ่านออกเขียนได้เท่านั้น แต่ต้องฝึกอบรมในด้านเกษตรกรรมและอุตสาหกรรมให้แก่พลเมืองด้วย ควรส่งผู้มีความรู้ไปศึกษาต่างประเทศในด้านวิศวกรรมศาสตร์และธุรกิจให้มาก เพราะการศึกษาคือเครื่องมือปรับปรุงทรัพยากรมนุษย์ให้ดีขึ้น ซึ่งจะช่วยพัฒนาเศรษฐกิจในท้ายที่สุด

ทาลคอตต์ พาร์สัน (Talcott Parson 1964 : 242) นักสังคมวิทยา มีความเห็นว่า การศึกษาคือเครื่องมือเตรียมเด็กและเยาวชน ให้มีบทบาทในวงการอาชีพต่าง ๆ ของผู้ใหญ่ แม้

ว่าวิชาที่เรียนจะไม่เกี่ยวข้องโดยตรงในการประกอบอาชีพ แต่การศึกษาที่สนับสนุนให้เด็กแข่งขันกันทำคะแนนสูง ๆ ช่วยสร้างค่านิยมในการทำงาน ให้ได้รับความสำเร็จในตัวเด็ก แม้เด็กจะมีบุคลิกภาพต่าง ๆ กัน แต่โรงเรียนก็กำหนดหน้าที่อบรมเด็กให้เป็นสมาชิกของสังคมที่มีลักษณะตามที่สังคมนั้น ๆ ประารถนาได้เหมือนกัน กิจกรรมต่าง ๆ ที่หล่อหลอมเด็กให้เป็นสมาชิกที่ดีของสังคม เรียกว่า กิจกรรมสังคมประกิจ (Socialization activity)

จอห์น ดิวอี้ (John Dewey 1965 : 53) นักปรัชญาการศึกษา มีความเห็นว่า คุณค่าของการศึกษาอยู่ที่บทบาทที่การศึกษาสามารถสร้างความปลอดภัยที่จะเจริญอกงามต่อเนื่องกันไป โดยตลอดทำให้เกิดขึ้นในตัวบุคคล และช่วยให้ความปลอดภัยดังกล่าวเป็นความจริงขึ้นมาด้วย

คูล์มส์ (Philip Coombs 1974 : 3) กล่าวว่า การศึกษาเป็นกระบวนการการเรียนรู้ที่สืบเนื่องติดต่อกันตลอดชีวิต ตั้งแต่เกิดจนตาย (From Womb to Tomb) โดยอาศัยวิธีการและแหล่งการเรียนรู้ต่าง ๆ กัน

พระราชวรพันธุ์ (2525 : 31 - 32) ได้ให้ความหมายของคำว่า การศึกษา ไว้เป็น 3 ลักษณะ ตามแนวพุทธศาสนา คือ

1. มองในแง่สถานภาพที่เผชิญ การศึกษาคือ การแก้ปัญหาของมนุษย์หรือบุคคลให้ชัดเจน การทำให้ชีวิตแก้ปัญหาได้ ถ้าไม่มีปัญหาการศึกษาก็ไม่มี (ทุกข์ - ทุกขนิโรธ)
2. มองในแง่สถานภาพที่ประสบผล การศึกษาคือการทำให้ชีวิต
 - 2.1 แง่ลบ หลุดพ้นจากปัญหา ปราศจากสิ่งบีบคั้น ชักข้อง
 - 2.2 แง่บวก เข้าถึงสิ่งดีงาม สิ่งทีประเสริฐที่ชีวิตพึงได้ มีอิสรภาพสุขสมบูรณ์
3. มองในแง่ความสัมพันธ์ของชีวิตกับปัจจัยแวดล้อม การศึกษาคือ การทำให้มนุษย์หลุดพ้นจากการต้องพึ่ง ต้องขึ้นต่อปัจจัยภายนอก มีความสมบูรณ์ในตัวมากขึ้นตามลำดับ

สาโรช บัวศรี (2518 : 10) นักการศึกษา ได้ให้ความหมายตามแนวพุทธปรัชญาว่า การศึกษาคือการพัฒนาขั้น 5 เพื่อว่ากุศลมูลจะได้เบาบางลงให้มากที่สุดเท่าที่จะมากได้

ภิญโญ สาร (2519:5) นักการศึกษา ได้ให้ความหมายว่า การศึกษาคือ การพัฒนาความสามารถ เจตคติ พฤติกรรม ค่านิยมหรือคุณธรรมของบุคคล เพื่อให้เป็นสมาชิกที่ดีและมีประสิทธิภาพของสังคม โดยกระบวนการต่าง ๆ ที่เป็นและไม่เป็นแบบแผนทั้งในและนอกระบบ

โรงเรียน

สุภร ศรีแสน (2527:2) ได้ให้คำนิยามไว้ว่า การศึกษาคือ กระบวนการของการเรียนรู้ การพัฒนาผู้เรียนในด้านต่าง ๆ รวมถึงการพัฒนาศักยภาพ เป็นสิ่งที่ช่วยให้ผู้เรียนสามารถปรับตัวให้กลมกลืนกับสภาพแวดล้อม ช่วยให้ผู้เรียนเป็นบุคคลที่มีประสิทธิภาพ มีความเชื่อมั่นในตัวเอง การศึกษาจะเกิดขึ้นจากการเรียนในระบบโรงเรียนและนอกระบบโรงเรียน เรียนตั้งแต่เกิดจนกระทั่งวาระสุดท้ายของชีวิต หรืออาจสรุปว่า การศึกษาคือชีวิตและชีวิตคือการศึกษา นั่นเอง

ปฐม นิคมานนท์ (2522:4) กล่าวว่า การศึกษาคือ กิจกรรมใดก็ตาม ที่ทำให้คนเกิดการเปลี่ยนแปลงไปในทางดี เป็นการเพิ่มคุณภาพชีวิต มุ่งให้ตนเองและสังคมมีความสุขความเจริญและความเข้าใจอันดีซึ่งกันและกัน

จากการให้คำนิยามความหมายของคำว่า การศึกษา ไม่ว่าจะมองในแง่ของนักสังคมวิทยาที่ว่า การศึกษาเป็นกระบวนการสังคมประภิต หรือนักมานุษยวิทยาที่ว่า การศึกษาเป็นการถ่ายทอดวัฒนธรรม หรือนักการศึกษาที่ว่า การศึกษาคือการถ่ายทอดความรู้ ทักษะและเจตคติ หรือนักเศรษฐศาสตร์ที่ว่า การศึกษาเป็นเครื่องมือในการปลูกฝังลัทธิการเมืองให้แก่ประชาชน หรือความหมายตามแนวพุทธศาสนาว่าเป็นการพัฒนาขั้น 5 หรือการแก้ปัญหาชีวิตก็ตาม แต่พอสรุปได้เป็น 2 นัย คือ

1. นัยความหมายในแนวกว้าง ถือว่า การศึกษาเป็นกระบวนการต่อเนื่องตลอดชีวิต มีปัจจัยหลายอย่างที่มีอิทธิพลต่อการหล่อหลอมชีวิต บุคลิกภาพและความรู้สึนึกนึกคิดของมนุษย์ เป็นการศึกษามากจากประสบการณ์ทั้งมวล ตามแนวนี การศึกษามีได้จำกัดอยู่ในโรงเรียนเท่านั้น สถาบันทางสังคมอื่น ๆ เช่น วัด สื่อมวลชน และ ฯลฯ ต่างก็มีอิทธิพลต่อการเรียนรู้ของบุคคล ซึ่งมักจะมีถึงการศึกษาออกโรงเรียนหรือการศึกษานอกระบบ สามารถจัดได้หลายรูปแบบโดยอาศัยสถาบันทางสังคม จัดปัจจัยเกื้อกูลให้เกิดการเรียนรู้อย่างกว้างขวาง เพราะสังคมปัจจุบันมีลักษณะเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้

2. นัยความหมายในแนวแคบ ถือว่าการศึกษาเป็นการถ่ายทอดวัฒนธรรม ความรู้และค่านิยมจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง โดยผ่านสถาบันทางสังคมที่มีหน้าที่จัดการศึกษา ได้แก่ โรงเรียน วิทยาลัย มหาวิทยาลัย เป็นต้น

แต่ คูมส์ (Philip Coombs อ้างแล้ว) ได้อาศัยหลักการเรียนรู้ มาเป็นเกณฑ์โดยแบ่ง การศึกษาออกเป็น 3 ประเภท ได้แก่

1. การศึกษาในระบบโรงเรียนหรือการศึกษาอย่างเป็นทางการ (Formal Education)
2. การศึกษานอกระบบโรงเรียน (Non - Formal Education)
3. การศึกษาตามธรรมชาติ (Informal Education)

อย่างไรก็ตาม ในที่นี้จะขอกล่าวถึงเฉพาะความแตกต่างระหว่างการศึกษาในระบบ วิทยาลัยกับการศึกษานอกระบบโรงเรียน กล่าวคือ ได้มีผู้ให้ความหมายของการศึกษาในระบบ วิทยาลัยและการศึกษานอกระบบโรงเรียน ดังนี้

ความหมายของการศึกษาในระบบโรงเรียน ภิญโญ สาทร (2521:287) ได้ให้คำจำกัด ความของการศึกษาในระบบโรงเรียนว่า หมายถึง การฝึกอบรมหรือการศึกษาแบบธรรมดา ที่จัด อย่างมีระเบียบแบบแผนตายตัว ถูกหลักสูตรกวดวิชา มีการวางแผนรัดกุมและเป็นระบบ ซึ่งส่วนมาก เรียนกันในโรงเรียน และมีการกำหนดเวลาเรียนตายตัวว่าชั้นใดเรียนนานเท่าใด เรียนก็ขึ้นจึง จบหลักสูตร จบหลักสูตรแล้วได้ประกาศนียบัตรหรือวุฒิปริญญาตรีหรือปริญญาบัตรอะไร คุณค่าคิดเป็นเงิน เดือนเท่าไร

สุพิศรา ชุ่มเกตุ (2523:31) กล่าวว่า การศึกษาในระบบโรงเรียน หมายถึง การ ศึกษาซึ่งกำหนดหลักสูตร เนื้อหาสาระ ระดับความรู้และระยะเวลาการศึกษาไว้แน่นอน มีการวัดผล มาตรฐานของผู้เข้าเรียน นอกจากนี้ ลักษณะของเนื้อหาสาระต่าง ๆ ในระดับสูงขึ้นมีลักษณะ สอดคล้องและต่อเนื่องกันกับเนื้อหาสาระวิชาในระดับที่ต่ำกว่า

ความหมายของการศึกษานอกระบบโรงเรียน คูมส์ (Philip Coombs 1972:4) ได้ให้คำจำกัดความของการศึกษานอกระบบโรงเรียนว่า หมายถึงกิจกรรมการศึกษาทุกประเภทที่ จัดขึ้นนอกเหนือจากกิจกรรมการศึกษาในระบบโรงเรียนตามปกติ กิจกรรมเหล่านี้จัดขึ้นเพื่อสนอง ความต้องการด้านการเรียนรู้ตามแต่กลุ่มบุคคลจะสนใจ อาจจะเป็นกิจกรรมเสริมหรือต่อเนื่องกับ กิจกรรมการศึกษาในโรงเรียน หรือในบางกรณีอาจจัดขึ้นเป็นตัวเลือก หรือจัดขึ้นเพื่อแทนการมา นั่งเรียนในโรงเรียน

โกวิท วรพิพัฒน์ (2527:5) ได้ให้ทัศนะว่า การศึกษานอกระบบโรงเรียนหมายถึง ประสบการณ์ บวกกับกิจกรรมที่จัดนอกระบบการศึกษาในโรงเรียนภาคปกติ เพื่อส่งเสริมความรู้ ความสามารถทั้งในด้านความรู้ทั่วไป และวิชาชีพ ให้ประชาชนมีความเป็นอยู่ที่ดี มีสัมมาอาชีพ และทำหน้าที่พลเมืองให้ดีขึ้น

อุ้นตา นพคุณ (2523:16) กล่าวว่า การศึกษานอกระบบโรงเรียนน่าจะหมายถึง กิจกรรมหรือโครงการใด ๆ ที่สถาบันต่าง ๆ ในสังคมจัดขึ้น โดยมีเจตนาและวัตถุประสงค์ที่จะ รับการเรียนรู้ กิจกรรมดังกล่าวจัดให้แก่ประชากร ทุกเพศ ทุกวัย ทุกชุมชนและทุกระดับการศึกษา เพื่อให้บุคคลดังกล่าว มีความรู้ ทักษะและเจตคติที่ดี เป็นกิจกรรมที่จัดขึ้นในระยะเวลาย้อนหลัง หลักสูตรยืดหยุ่น ประหยัดและตอบสนองความต้องการ ความสนใจของผู้เรียนและปัญหาของชุมชน

นอกจากความหมายทั่ว ๆ ไปแล้ว ยังมีผู้ให้คำนิยามการศึกษานอกระบบโรงเรียนใน เชิงวัตถุประสงค์ เชิงกลุ่มเป้าหมาย และในเชิงปฏิบัติอีกเป็นต้น ได้แก่

ฮาร์บินสัน (Harbinson 1971 : 11) ได้ให้คำนิยามของการศึกษานอกระบบโรงเรียน ตามวัตถุประสงค์หรือกิจกรรม ว่าต้องประกอบด้วยกิจกรรม 3 ประเภท คือ

1. เป็นกิจกรรมที่จัดขึ้นเพื่อพัฒนาทักษะและความรู้ของผู้ใช้แรงงาน และกำลังรับจ้าง หรือทำงานอยู่
2. เป็นกิจกรรมที่จัดขึ้นเพื่อเตรียมบุคคลต่าง ๆ โดยเฉพาะเยาวชนที่จะเข้าทำงาน
3. เป็นกิจกรรมที่จัดขึ้นเพื่อพัฒนาทักษะ ความรู้และความเข้าใจนอกเหนือจากการงาน

เชฟฟีลด์และคณะ (Sheffield and others 1972 : 11) ได้ให้คำนิยามการศึกษา นอกระบบโรงเรียนโดยคำนึงถึงกลุ่มเป้าหมาย ไว้ว่า

1. เพื่อให้ผู้ที่ไม่มีโอกาสเรียนในระบบโรงเรียน ได้มีโอกาสศึกษาเล่าเรียน
2. เพื่อให้ผู้ที่จบการศึกษาจากระบบโรงเรียน ได้มีโอกาสหาความรู้และได้รับการฝึกฝนเพิ่มเติม
3. สำหรับช่วยให้ผู้ที่กำลังปฏิบัติงานอยู่ ได้มีโอกาสศึกษาเพิ่มเติม เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการทำงาน

อีวานและคณะ (Evans and others 1976 : 17) ได้ให้คำนิยามการศึกษานอก

ระบบโรงเรียนในเชิงปฏิบัติ โดยพิจารณามิติที่เป็นลักษณะรวม ๆ เพื่อให้ผู้อ่านได้เห็นโครงร่าง
ทั่ว ๆ ไป มิติเหล่านี้ได้แก่

1. จุดมุ่งหมายหรือวัตถุประสงค์ (Goal / Objectives) เป็นกิจกรรมที่จัดขึ้นเพื่อ
วัตถุประสงค์แตกต่างกัน เช่น

- ฝึกทักษะต่าง ๆ
- ให้การศึกษาเพื่อเป็นพลเมืองดี
- ปลุกฝังค่านิยมและคุณธรรมต่าง ๆ
- ให้เข้าใจเกี่ยวกับตัวเอง
- ให้มีประสิทธิภาพในการผลิต
- มุ่งด้านความสนุกสนาน เพลิดเพลินหรือสุนันทนาการ
- ให้ความรู้ด้านวิชาการ
- มุ่งเพิ่มผลผลิตทางการเกษตร
- มุ่งพัฒนาท้องถิ่น
- เพื่อการมีงานทำ
- เพื่อความเจริญของบุคคล

2. วิธีการเรียน (Learning Methodology) อาจใช้วิธีการเรียนการสอนที่แตกต่าง
กัน ได้แก่

- การถ่ายทอดข้อมูลและข่าวสาร
- การอภิปราย
- ศึกษาโดยอาศัยประสบการณ์
- การค้นพบด้วยตัวเอง
- การริเริ่มด้วยตัวเอง
- การริเริ่มจากภายนอก
- การทำกิจกรรมโดยต่อเนื่องกัน
- เรียนจากผู้มีความรู้ความสามารถที่ดีกว่าในแต่ละด้าน
- อาศัยภาษาหรือถ้อยคำต่าง ๆ
- อาศัยการกระทำหรือการปฏิบัติ

- อาศัยหนังสือ ตำรา เอกสารต่าง ๆ
 - อาศัยการพูด การฟัง
 - เรียนด้วยตนเอง
3. บุคลากร (Staffing Characteristics) บุคลากรที่เป็นวิทยากร ได้แก่
- ผู้มีความสามารถด้านวิชาชีพต่าง ๆ
 - กลุ่มผู้ให้การอบรม
 - เรียนจากเพื่อน
 - จากวิทยากรที่มีความรู้ในวิชาชีพ
 - จากวิทยากรที่ผู้เรียนเลือก
 - เรียนจากบทบาทของตนเอง
 - เรียนจากสิ่งแวดล้อมหรือแหล่งวิทยากรต่าง ๆ
4. ด้านผู้เรียน
- อาจเป็นกลุ่มที่มีลักษณะคล้ายกันหรือกลุ่มผสม ระหว่างอายุ เพศ พื้นฐานทางวัฒนธรรมหรือพื้นฐานทางสังคมที่แตกต่างกัน
 - มีความรู้หรือประสบการณ์ในสิ่งที่จะเรียนมาแล้ว
 - อาจกำหนดหรือไม่กำหนดระเบียบในการเข้าร่วมโครงการ
 - ความสัมพันธ์ระหว่างผู้เรียน มีการจัดลำดับชั้นหรือด้วยความเสมอภาค
5. สิ่งอำนวยความสะดวก หรือตารางเรียน
- ด้านอาคารสถานที่อาจจัดไว้ตายตัว ใช้อาคารต่าง ๆ แล้วแต่สะดวกหรือไม่ต้องใช้อาคารเรียน
 - ด้านตารางเรียน อาจกำหนดไว้ตายตัวหรือไม่มีการกำหนด หรือเปลี่ยนแปลงตามความเหมาะสม ใช้อาคารสถานที่และเวลาแยกจากกิจกรรมอื่นหรืออาจแบ่งใช้กับกิจกรรมอื่น
6. ความสัมพันธ์กับองค์การอื่น
- สัมพันธ์กับการศึกษาในระบบโรงเรียน จัดขึ้นโดยเฉพาะหรือจัดในลักษณะที่สัมพันธ์กับองค์การศาสนา องค์การปกครองท้องถิ่น หน่วยทหาร เป็นต้น
 - เป็นกิจกรรมระดับท้องถิ่นหรือระดับชาติ
 - ความเป็นอิสระในการดำเนินงาน

7. การควบคุมในการดำเนินงาน

- ความมีอิสระภายใน ในเรื่องสัมพันธ์กับสถาบันหรือบุคลากรภายนอก.
- อำนาจของเจ้าหน้าที่หรือผู้เกี่ยวข้องในการควบคุม เกี่ยวกับวัตถุประสงค์ กิจกรรม วิธีการ การดำเนินการ การประเมินผล
- ผู้มีอำนาจสูงสุดในการควบคุมการดำเนินงาน ใครมีอำนาจที่จะสั่งยับยั้ง

8. ด้านการเงิน

- เป็นการเลี้ยงตัวเอง อาศัยงบประมาณจากรัฐ จากองค์การปกครองท้องถิ่น องค์การระหว่างประเทศ จากเอกชน และ ฯลฯ
- ระดับและประเภทของอุปสรรค
- ประเภทของเงินที่คาดหวังว่าจะได้มา

9. รางวัลที่ได้รับ

- รางวัลภายใน ซึ่งเกิดจากการร่วมกิจกรรมนั่นเอง รางวัลภายนอกคือ ประกาศนียบัตรต่าง ๆ
- รางวัลในระยะยาว เช่น ตำแหน่ง หรือ การเรียนรู้สิ่งต่าง ๆ เพิ่มขึ้น
- ความมั่งคั่งส่วนบุคคล ความสบายใจ

จะเห็นว่า ทั้งการศึกษาในระบบโรงเรียนและนอกระบบโรงเรียนนั้น มีลักษณะที่เหมือนกันคือ เป็นกิจกรรมที่จัดขึ้นโดยสังคม เพื่อช่วยให้การเรียนรู้เป็นได้สะดวกขึ้นเร็วขึ้นและตรงเป้าหมายยิ่งขึ้น ดังนั้นความเชื่อมโยงระหว่างการศึกษาในระบบโรงเรียนกับการศึกษานอกระบบโรงเรียน อยู่ตรงที่ ต่างเป็นกิจกรรมที่จัดขึ้นอย่างมีจุดประสงค์ และมีทิศทางที่แน่นอน แต่ไรอัน (Ryan 1972 : 11) ได้พยายามหาความแตกต่างโดยใช้วิธี "negation followed by enumeration" คือพิจารณาว่า กิจกรรมอะไรบ้างที่เป็นการศึกษาในระบบโรงเรียน ที่เหลือออกนั้นก็เป็นการศึกษานอกระบบโรงเรียน จากนั้นก็จัดประเภท จัดกลุ่มแล้วนำลักษณะร่วมของกิจกรรมนั้น ๆ มาเทียบกันเพื่อข้อแตกต่าง จากวิธีการดังกล่าว ซิมคิมส์ (Simkins 1977 : 12 - 15) ได้เป็นตารางเปรียบเทียบ ความแตกต่างระหว่างการศึกษาในระบบโรงเรียนกับการศึกษานอกระบบโรงเรียน รวมได้ 5 กลุ่ม ใน 15 มิติ ดังนี้

การศึกษาในระบบโรงเรียน	ศึกษานอกระบบโรงเรียน
<u>วัตถุประสงค์</u>	
1. เป็นวัตถุประสงค์ระยะยาวและทั่วไป คือ มุ่งเตรียมตัวผู้เรียนสำหรับชีวิตในอนาคต 2. มุ่งที่ใบประกาศนียบัตรหรือวุฒิปริญญาตรี เมื่อผู้เรียนเรียนจบหลักสูตรจะได้รับใบประกาศนียบัตรหรือวุฒิปริญญาตรี ซึ่งเป็นการกำหนดตำแหน่งทางสังคม การเตรียมคนให้มีคุณสมบัติตามใบประกาศนียบัตรจึงเป็นมุ่งหมายสำคัญ ส่วนรางวัลการเรียนจะได้เป็นใบประกาศนียบัตร ซึ่งจะอำนวยความสะดวกภายหลัง	1. เป็นวัตถุประสงค์ระยะสั้นและเฉพาะเจาะจง คือ มุ่งสนองความต้องการด้านการเรียนรู้ที่เป็นปัจจุบันของบุคคลและสังคม ดังนั้น จึงมุ่งด้านความรู้ ฝึกทักษะหรือปลูกฝังเจตคติที่เหมาะสม เจาะจง มุ่งให้เห็นผลการเปลี่ยนแปลงในทันทีทันใด และมีความเบ็ดเสร็จสมบูรณ์ในตัว 2. ไม่มุ่งที่ใบประกาศนียบัตรหรือวุฒิปริญญาตรี ซึ่งถือว่าเป็นผลพลอยได้หรือมีความสำคัญรองลงไป การศึกษานอกระบบโรงเรียนทำให้บุคคลเกิดการเรียนรู้ตามที่ต้องการ ซึ่งคุณค่าจะอยู่ในตัวกิจกรรมนั่นเอง และให้ประโยชน์แก่ผู้เรียนทันที อันหมายถึงการเพิ่มรายได้เพิ่มผลผลิต ตระหนักในคุณค่าของตัวเอง ความสามารถในการควบคุมสิ่งแวดล้อมดีขึ้น
<u>ระยะเวลา</u>	
1. ใช้เวลานานาน โปรแกรมการศึกษาในระบบโรงเรียนส่วนใหญ่ใช้เวลาานเมื่อจบแต่ละระดับแล้วก็มีระดับสูงขึ้นไปอีก สามารถเรียนต่อได้	1. ใช้ระยะเวลานสั้น โปรแกรมการศึกษาออกโรงเรียนมักใช้ระยะเวลานสั้น เช่น 6 เดือน 3 เดือน 1 เดือน 1 สัปดาห์ หรือแม้แต่ 1 ชั่วโมงก็มี ระยะเวลาเรียนขึ้นอยู่กับจุดประสงค์ เนื้อหาของ

การศึกษาในระบบโรงเรียน	การศึกษานอกระบบโรงเรียน
2. มุ่งอนาคต การศึกษาในระบบโรงเรียน มุ่งจัดสำหรับเด็กและเยาวชนเป็นส่วนใหญ่ กิจกรรมการศึกษาจึงเป็นการเตรียมตัวเยาวชน เพื่อให้สามารถไปเผชิญชีวิตในสังคมวันข้างหน้าได้ 3. เรียนเต็มเวลา ส่วนใหญ่ใช้เวลาเรียนเต็มวันหรือใช้เวลาราชการ ซึ่งไม่เอื้อต่อการประกอบอาชีพไปพร้อม ๆ กันด้วย	กิจกรรมแต่ละอย่าง 2. มุ่งปัจจุบัน กิจกรรมอาจจัดสำหรับเด็กหรือผู้ใหญ่ก็ได้ ขึ้นอยู่กับความต้องการด้านการเรียนรู้ของบุคคลและสังคมในขณะนั้น 3. เรียนในเวลาว่าง ส่วนใหญ่เป็นกิจกรรมนอกเวลา บุคคลมักจะเลือกเรียนในเวลาว่างจากงานประจำ ดังนั้น ช่วงเวลาจึงไม่ตายตัว ยืดหยุ่นได้ตามความเหมาะสม ขึ้นอยู่กับความสะดวกของผู้เรียนเป็นสำคัญ
<u>เนื้อหาที่เรียน</u>	
1. มีลักษณะเป็นส่วนรวม เนื้อหาในการเรียน จะมีลักษณะกว้าง ๆ โดยยึดความต้องการของคนส่วนใหญ่ โดยมากมักจะเน้นด้านสติปัญญา (ความรู้ความจำ) มากกว่าด้านจิตใจ คุณธรรมและทักษะในการทำงาน 2. มีลักษณะเป็นวิชาการ เนื้อหาหลักสูตรเน้นด้านวิชาการหรือทฤษฎีและสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมหรือการดำรงชีวิตจริงในสังคมน้อย	1. มีลักษณะเป็นส่วนบุคคล เนื้อหาที่เรียน ขึ้นอยู่กับความต้องการและความสนใจของส่วนบุคคลหรือกลุ่มที่มีจำนวนน้อย เนื้อหาส่วนใหญ่ยึดถืองานหรือทักษะเป็นหลัก 2. มีลักษณะเชิงปฏิบัติมากกว่า หลักสูตรเน้นการปฏิบัติหรือสิ่งที่สามารถนำไปปฏิบัติได้ในชีวิตจริง สิ่งที่เรียนมีความสัมพันธ์กับงานหรืออาชีพที่ผู้เรียนกระทำ

การศึกษาในระบบโรงเรียน	การศึกษานอกระบบโรงเรียน
3. หลักสูตร เป็นผู้กำหนดคุณสมบัติของผู้เรียน คุณสมบัติของผู้เรียนถูกกำหนดขึ้นตามความต้องการของหลักสูตรหรือตามลักษณะเนื้อหาวิชา ซึ่งส่วนใหญ่ หรือแทบทั้งหมดมักกำหนดความรู้ด้านหนังสือหรือวิชาสามัญก่อนจะเข้าเรียนในระดับหนึ่ง ๆ ได้จะต้องจบการศึกษาในระดับที่ต่ำกว่าหลักสูตรนั้นมาแล้ว เช่นจะเข้าเรียนมัธยมศึกษาจะต้องจบชั้นประถมศึกษามาก่อน	อยู่ และสอดคล้องกับสภาพในสังคม 3. ผู้เรียนจะเป็นผู้กำหนดหลักสูตร เนื่องจากหลักสูตรส่วนใหญ่สร้างขึ้นตามความต้องการและความสนใจของผู้เรียน ในเรื่องคุณสมบัติด้านความรู้ ด้านหนังสือ หรือด้านวิชาการ หรือระดับการศึกษา จึงมีความสำคัญรองลงมาจากความสนใจ ความสมัครใจและความต้องการของผู้เรียน
<u>ระบบการเรียนการสอน</u>	
1. มีสถานที่และสถาบันโดยเฉพาะ การศึกษาในระบบโรงเรียน มีสถาบันและสถานที่สำหรับจัดกิจกรรมการเรียนการสอนโดยตรง มีการลงทุนในเรื่องอาคารสถานที่สูง 2. แยกตัวออกจากสังคม การศึกษาในระบบโรงเรียนจะแยกตัวออกจากสภาพแวดล้อมทั้งด้านสังคมและเศรษฐกิจ มีความสัมพันธ์กับกิจกรรมในสังคมน้อย ผู้เรียนจะถูกแยกไปจากสภาพแวดล้อมตามปกติของเขาในช่วงเรียน 3. การเตรียมการสอน มีโครงการตายตัว	1. ไม่มีสถาบันหรือสถานที่โดยเฉพาะ ใช้สภาพแวดล้อมเป็นสถานที่เรียน เช่น อาจจัดขึ้นในโรงงาน ในบ้าน ตามวัด ไร่ นา หรือแม้แต่ในโรงเรียน การลงทุนด้านอาคารสถานที่นับว่าถูกมาก 2. มีความสัมพันธ์กับชุมชน การศึกษานอกระบบโรงเรียน จัดขึ้นใกล้ชิดกับที่ที่ผู้เรียนอาศัยอยู่ ที่ทำงานและจัดสภาพแวดล้อมของผู้เรียนเอง กิจกรรมการเรียนการสอน จึงมีความสัมพันธ์กับการดำรงชีวิตประจำวันของผู้เรียน 3. การเรียนการสอนมีโครงการที่ยืดหยุ่น

การศึกษาในระบบโรงเรียน	การศึกษานอกระบบโรงเรียน
ในเรื่องระยะเวลา อายุของผู้เรียน คุณสมบัติของผู้เรียน ซึ่งถูกกำหนดไว้ อย่างชัดเจน ตายตัว การเรียนการสอนก็มี การกำหนดหน้าที่และกิจกรรมของผู้เรียนว่าจะต้องทำอะไร เมื่อไร จบแล้วจะมีคุณสมบัติอย่างไร กำหนดความสัมพันธ์กับโปรแกรมอื่น ๆ ไว้ชัดเจน 4. ยึดครูเป็นศูนย์กลาง การศึกษาในระบบโรงเรียนใช้ครูดำเนินการโดยตรงคือ เป็นผู้สอนและเน้นการสอนมากกว่าการเรียน ในด้านผู้สอนมีการระบุคุณวุฒิหรือคุณสมบัติในด้านวิชาชีพทางการสอนหรือกำหนดคุณวุฒิ รับรองความสามารถในการสอน 5. เป็นการลงทุนที่แพง การเรียนการสอนสำหรับการศึกษาในระบบโรงเรียนเป็นการลงทุนที่แพงทั้งในด้านอาคารสถานที่และบุคลากร ผู้เรียนจะต้องใช้เวลาอันจะดึงทรัพยากรออกจากชุมชนเพื่อมาใช้ในกิจกรรมทางการศึกษาโดยเฉพาะ	ได้ แต่ละโปรแกรมจะมีลักษณะเฉพาะ ภายในตัวของมันเอง ไม่มีกำหนดถึงความสัมพันธ์กับโปรแกรมอื่น ๆ หรือมีความสัมพันธ์กันน้อยมาก 4. ยึดผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง การศึกษานอกระบบโรงเรียน จะใช้แหล่งวิทยากรในชุมชนและเทคโนโลยีเข้าช่วย ไม่ระบุครูผู้สอนโดยตรง อาศัยบุคลากรที่มีความชำนาญด้าน ๆ มาเป็นผู้สอนในลักษณะวิทยากร เน้นการเรียนมากกว่าการสอน 5. เป็นการลงทุนที่ประหยัดกว่า การศึกษานอกระบบโรงเรียนจะประหยัดกว่า โดยใช้บริการบุคลากรและทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชน ใช้ร่วมกับกิจกรรมอื่น ๆ ในชุมชน จึงเป็นการลงทุนที่ประหยัดกว่า ในด้านเวลาที่ใช้เวลาว่างของผู้เรียนและวิทยากร
<u>การควบคุม</u>	
1. ควบคุมจากภายนอก หลักสูตรและ	1. ควบคุมโดยตัวเอง การควบคุมกิจกรรม

การศึกษาในระบบโรงเรียน	การศึกษานอกระบบโรงเรียน
มาตรฐานการศึกษา ถูกควบคุมจากองค์กรภายนอก ส่วนใหญ่เป็นหน่วยงานของรัฐที่รับผิดชอบด้านการศึกษาโดยตรง เช่น กระทรวงศึกษาธิการ เป็นต้น 2. มีการควบคุมตามลำดับชั้น ระบบการควบคุมภายในและภายนอกมีโครงสร้างที่ตายตัว มีการกำหนดอำนาจหน้าที่และลำดับของการบังคับบัญชา กำหนดบทบาทระหว่างครูกับครูและระหว่างครูกับนักเรียน	การศึกษานอกโรงเรียน ไม่ได้กำหนดรูปแบบไว้โดยเฉพาะ จะมีลักษณะแตกต่างกันออกไปตามแต่ละองค์การหรือสถานที่จัดส่วนใหญ่มักไม่ใช่องค์การของรัฐที่รับผิดชอบทางด้านการศึกษาโดยตรง เป็นการริเริ่มกิจกรรมด้วยตัวเอง ดำเนินการและควบคุมเอง 2. ควบคุมแบบประชาธิปไตย ไม่ค่อยมีการแบ่งชั้นแบ่งตำแหน่ง เป็นไปตามความสมัครใจ ร่วมกันรับผิดชอบ ผู้เรียนและชุมชนจะเป็นผู้รับผิดชอบ

การจัดการศึกษาผู้ใหญ่แบบเบ็ดเสร็จระดับที่ 3 และ 4

ประเทศไทยเริ่มดำเนินการเกี่ยวกับการศึกษาผู้ใหญ่อย่างเป็นทางการ ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2480 ซึ่งมีผลมาจาก การสำรวจสำมะโนประชากรทั่วประเทศในปีนั้น พบว่า ประชากรที่มีอายุตั้งแต่ 10 ปี ขึ้นไป ไม่รู้หนังสือถึงร้อยละ 68.8 ทำให้รัฐบาลจำเป็นต้องวางแผนงานที่จะจัดการไม่รู้หนังสือและพยายามส่งเสริม ให้ประชาชนมีความรู้ในเรื่องหน้าที่พลเมืองตามระบบประชาธิปไตย โดยรัฐบาลได้ใช้วิธีการต่าง ๆ ทั้งทางตรงและทางอ้อมที่จะให้ผู้ใหญ่มาเรียนหนังสือ ได้แก่ การไม่รับผู้ไม่รู้หนังสือเข้ารับราชการ การไม่ยอมให้บวชพระ การประกาศรัฐนิยมฉบับที่ 9 และในปี พ.ศ. 2486 รัฐบาลได้กวัดข้นเรื่องนี้มากยิ่งขึ้น โดยประกาศให้ข้าราชการและครอบครัวทุกคนทุกประเภทต้องรู้หนังสือ มิฉะนั้นจะไล่ออกจากบ้านหลวง การห้ามขายของในกระทรวงศึกษาธิการ ตลอดจนการออกกฎหมายกระทรวงให้เสียเงินบำรุงการศึกษาทุกปี จนกว่าจะ

อ่านออกเขียนได้ หรือมีอายุเกิน 45 ปี ตลอดเวลา 5 ปีของการดำเนินการดังกล่าว ช่วยให้ผู้รู้หนังสือเพิ่มขึ้นร้อยละ 20.49 (วีระชัย มีชอบธรรม 2520 : 7 - 11) แม้จะมีผู้รู้หนังสือเพิ่มขึ้นก็ตาม แต่ก็ยังไม่บรรลุเป้าหมายที่กำหนดไว้

อย่างไรก็ตาม ได้มีการปรับปรุงแก้ไขการจัดการศึกษาผู้ใหญ่ให้เหมาะสม และสอดคล้องกับเหตุการณ์ทางเศรษฐกิจและสังคมอยู่ตลอดเวลา ดังในปี พ.ศ.2490 รัฐบาลโดยกระทรวง-ศึกษาธิการร่วมกับองค์การการศึกษา แห่งสหประชาชาติ (ยูเนสโก) ได้จัดการศึกษาผู้ใหญ่หลักรฐาน (Fundamental Education) ขึ้นคือ นอกจากการให้ความรู้ด้านหนังสือ ความรู้ด้านหน้าที่พลเมืองในระบบประชาชาติไทยแล้ว ยังเพิ่มความรู้อาชีพด้วย (จารึก อยะวงค์ 2523 : 52) แต่ก็พบอุปสรรคสำคัญคือ ความคาดหวังของรัฐบาลกับของประชาชนไม่ตรงกัน จึงทำให้การสอนผู้ใหญ่ให้รู้หนังสือไม่ค่อยได้รับความสนใจจากประชาชนในชนบทเท่าที่ควร (อารีย์ มานะสุนทร 2528 : 25)

ในปี พ.ศ.2511 กระทรวงศึกษาธิการได้นำวิธีการแก้ไขการไม่รู้หนังสือตามแนวของยูเนสโกที่เรียกว่า "การแก้ไขการไม่รู้หนังสือแบบสมกิจ" (Functional Literacy หรือ Worked Orientation Program) (กรมสามัญศึกษา 2509 : 11) มาดำเนินการทดลองที่จังหวัดลำปาง จำนวน 20 ห้องเรียน เป็นเวลา 5 เดือน สามารถทำให้มีผู้รู้หนังสือเพิ่มขึ้น 452 คน จากการประเมินผลพบว่า ประชาชนที่อ่านหนังสือไม่ออกมีความสนใจอยากจะเรียนและมีผลการเรียนเป็นที่น่าพอใจ คือสามารถอ่านออกเขียนได้และเข้าใจเกี่ยวกับงานอาชีพที่ขึ้น (กมล สุคประเสริฐ 2512 : 3 - 8)

แม้ว่าการดำเนินงานตามโครงการดังกล่าวจะประสบผลในด้านการอ่านออกเขียนได้ และสามารถจูงใจให้ผู้ใหญ่มาเรียนได้มากก็ตาม แต่ก็ยังมีปัญหาที่ต้องแก้ไขหลายประการ เช่น ครูไม่มีความรู้และประสบการณ์เพียงพอในด้านอาชีพ จึงสอนแบบไม่มั่นใจ ประกอบกับยังใช้วิธีการสอนเด็กมาสอนผู้ใหญ่และจะเน้นการสอนอ่านเขียน การเชิญวิทยากรมาให้ความรู้ก็กระทำได้ยาก นอกจากนี้ผู้ใหญ่เหล่านี้ยังมีปัญหาอื่น ๆ ในชีวิตประจำวันอื่น ๆ อีกมากมาย จากปัญหาและเหตุผลดังกล่าว ผู้บริหารการศึกษาผู้ใหญ่จึงได้ปรับปรุงการแก้ไขการไม่รู้หนังสือแบบสมกิจ เป็นหลักสูตรการศึกษาผู้ใหญ่แบบเบ็ดเสร็จ เริ่มทดลองใช้ในปี พ.ศ.2513 โดยมีเป้าหมายเพื่อการพัฒนาความเป็นอยู่ของประชาชนในชนบทนั่นเอง เน้นส่งเสริมให้ประชาชนใช้ข้อมูล 3 ด้าน ในการตัดสินใจ

แก้ปัญหามานานในชีวิตประจำวัน คือ ข้อมูลเกี่ยวกับตัวเอง ข้อมูลเกี่ยวกับสังคม สิ่งแวดล้อมและข้อมูลเกี่ยวกับวิชาการ มีการให้นักศึกษาได้ฝึกการแก้ปัญหาจริง ๆ ที่ประสบอยู่ในชีวิตประจำวัน (กรมสามัญศึกษา 2517 : 8)

สำหรับหลักสูตรและแบบเรียนของการศึกษาผู้ใหญ่แบบเบ็ดเสร็จ กองการศึกษาผู้ใหญ่ กรมสามัญศึกษา ได้ส่งเจ้าหน้าที่ออกไปสำรวจหาข้อมูลเกี่ยวกับปัญหาที่เป็นอุปสรรคต่อการกินคืออยู่ที่ของประชาชน ในท้องที่ที่จะทำเป็นโครงการทดลอง คือจังหวัดแพร่และลำปาง และได้แต่งตั้งคณะกรรมการชั้นชุดหนึ่งประกอบด้วย ผู้แทนจากกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ กระทรวงสาธารณสุข กระทรวงพาณิชย์และกระทรวงมหาดไทย ซึ่งทำงานเกี่ยวข้องกับประชาชนโดยตรง เพื่อร่วมกันพิจารณาข้อมูลที่ได้จากการสำรวจและประสบการณ์ของเจ้าหน้าที่ สรุปรวมได้ 73 ข้อ มีเนื้อหาสาระครอบคลุม 4 หมวด คือ การเกษตร การเศรษฐกิจ การอนามัยและการวางแผนครอบครัว และหน้าที่พลเมือง เมื่อได้เนื้อหาวิชาที่จะบรรจุเป็นหลักสูตรแล้ว จึงจัดทำเป็นแบบเรียน นำไปทดลองใช้ที่จังหวัดแพร่และลำปาง จังหวัดละ 10 ท้องเรียน เป็นเวลา 6 เดือน จากการประเมินผลโครงการพบว่า ประสบผลสำเร็จเป็นที่น่าพอใจ จึงขยายโครงการออกไปทั่วทุกจังหวัดในเขตการศึกษา 8 และเขตการศึกษา 3 กับเขตการศึกษา 10 ในเวลาต่อมาด้วย (สุนทร โคตรบรรเทา 2526 : 54 - 55) เป็นผลให้ได้รับรางวัลชมเชยจากยูเนสโก ในฐานะโครงการดีเด่น (วีระชัย มีชอบธรรม 2520 : 19)

กล่าวโดยสรุป โครงการการศึกษาผู้ใหญ่แบบเบ็ดเสร็จนี้ สามารถสนองความต้องการของประเทศในการพัฒนาประชาชนในชนบท โดยช่วยให้คนคิดเป็น ทำเป็น และแก้ปัญหาเป็น ตลอดเวลาที่ดำเนินการได้มีการเปลี่ยนแปลงปรับปรุงโครงการทั้งในด้านหลักสูตรและแบบเรียน ทั้งนี้ เพื่อให้มีความเหมาะสมกับสภาพของแต่ละท้องถิ่น แต่ที่ยังพบปัญหาและอุปสรรคหลายประการด้วยกัน กล่าวคือ ผู้ไม่รู้หนังสืออยู่กันกระจัดกระจาย จึงทำให้การรวมกลุ่มนักศึกษาให้ครบชั้นเป็นไปได้ยาก โดยเฉพาะในท้องถิ่นที่เปิดชั้นเรียนไปแล้วรุ่นหนึ่ง พอรุ่นต่อมาจะเหลือผู้ประสงค์จะเข้าเรียนน้อยลง ทำให้ครูที่ผ่านการอบรมด้านการศึกษาผู้ใหญ่แล้วไม่มีโอกาสได้สอน เป็นการสิ้นเปลืองงบประมาณ นักการศึกษาผู้ใหญ่จึงจัดให้มีโครงการการศึกษาผู้ใหญ่แบบเบ็ดเสร็จประเภทอาสาสมัครเดินสอนชั้น ควบคู่ไปกับการจัดการศึกษาผู้ใหญ่แบบเบ็ดเสร็จประเภทชั้นเรียน โดยเริ่มทดลองครั้งแรกที่จังหวัดน่าน ในปี พ.ศ. 2517 ได้ผลดี สามารถแก้ปัญหาดังกล่าวได้ จึงมีการขยาย

โครงการออกไปอย่างกว้างขวาง

นอกจากโครงการการศึกษาผู้ใหญ่แบบเบ็ดเสร็จทั้ง 2 โครงการดังกล่าวแล้ว กรมการศึกษานอกโรงเรียนยังได้ขยายบริการการศึกษาประเภทนี้ออกไปอีกหลายลักษณะได้แก่ โครงการการศึกษาผู้ใหญ่แบบเบ็ดเสร็จประเภทนักศึกษาวิทยาลัยสอนโครงการ การศึกษาผู้ใหญ่แบบเบ็ดเสร็จประเภทชาวเขา โครงการการศึกษาผู้ใหญ่แบบเบ็ดเสร็จในหน่วยทหาร และโครงการการศึกษาผู้ใหญ่แบบเบ็ดเสร็จประเภทพระภิกษุสอน ด้วยเหตุนี้ จึงทำให้นักศึกษาผู้ใหญ่มีจำนวนมากขึ้นและมีความต้องการจะศึกษาหาความรู้ในระดับที่สูงขึ้น กระทรวงศึกษาธิการโดยกรมการศึกษานอกโรงเรียน จึงได้มีการทดลองการจัดการศึกษาผู้ใหญ่แบบเบ็ดเสร็จขั้นต่อเนื่องจากการศึกษาผู้ใหญ่แบบเบ็ดเสร็จที่เป็นขั้นพื้นฐานขึ้นในปี พ.ศ.2517 และเรียกโครงการนี้ว่า การจัดการศึกษาผู้ใหญ่แบบเบ็ดเสร็จระดับที่ 3 และ 4 ต่อมาในปี พ.ศ.2522 กรมการศึกษานอกโรงเรียนได้ปรับใช้เป็นหลักสูตรอย่างเป็นทางการทั่วประเทศ (กรมการศึกษานอกโรงเรียน 2524 : 21)

หลักสูตรการศึกษาผู้ใหญ่แบบเบ็ดเสร็จระดับ 3 และ 4 พุทธศักราช 2522

หลักสูตรการศึกษาผู้ใหญ่แบบเบ็ดเสร็จระดับที่ 3 และ 4 นี้ เป็นหลักสูตรต่อเนื่องจากหลักสูตรการศึกษาผู้ใหญ่แบบเบ็ดเสร็จขั้นอ่านออกเขียนได้ (ขั้นพื้นฐาน) การศึกษาระดับนี้ มุ่งส่งเสริมผู้เรียนที่ไม่มีโอกาสได้ศึกษาในโรงเรียนระดับประถมศึกษาและระดับมัธยมศึกษาภาคปกติ ให้มีความรู้ ทักษะ เจตคติและวัฒนธรรมอันจำเป็นต่อการประกอบอาชีพ การศึกษาหาความรู้และข่าวสารข้อมูลเพิ่มเติม และการแก้ปัญหาชีวิตประจำวัน เพื่อให้สามารถดำรงชีวิตเป็นพลเมืองดีในสังคมประชาธิปไตย อันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข หลักสูตรนี้มีความยืดหยุ่นพอเพียงที่ผู้เรียนสามารถเลือกเรียนได้ตามความถนัดความสนใจและความต้องการ

หลักการ

หลักสูตรการศึกษาผู้ใหญ่แบบเบ็ดเสร็จระดับที่ 3 และ 4 มีหลักการสำคัญคือ

1. เป็นการศึกษาที่จัดขึ้นเพื่อเปิดโอกาสให้ผู้ที่ไม่ได้รับการศึกษาในระบบโรงเรียนภาคปกติ ได้ศึกษาหาความรู้เพิ่มเติม อันเป็นพื้นฐานสำหรับการประกอบอาชีพตามความถนัดและความสนใจหรือเพื่อปรับปรุงและส่งเสริมอาชีพที่ทํายู่ให้ดีขึ้น
2. เป็นการศึกษาที่มุ่งให้ผู้เรียน นำประสบการณ์ที่ได้รับจากการเรียนไปใช้ประโยชน์

ในการแก้ปัญหาชีวิตประจำวัน และเป็นพื้นฐานสำหรับปรับปรุงการดำรงชีวิตของคนให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคม สิ่งแวดล้อมและวิทยาการใหม่ ๆ

3. เป็นการศึกษาที่มุ่งสร้างเอกภาพของชาติโดยส่วนรวมเป็นหลักใหญ่ แต่ให้สอดคล้องกับสภาพการแก้ปัญหาและความต้องการของท้องถิ่นได้

4. เป็นการศึกษาที่มุ่งอบรมให้ผู้เรียนมีระเบียบวินัย รู้จักสิทธิหน้าที่ของพลเมืองดีในระบบประชาธิปไตย อันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข

จุดมุ่งหมาย

หลักสูตรการศึกษาผู้ใหญ่แบบเบ็ดเสร็จระดับที่ 3 และ 4 มีจุดมุ่งหมายเพื่อให้ผู้เรียนรู้จักคิด รู้จักแก้ปัญหา โดยคำนึงถึงกระบวนการคิดอันประกอบด้วยข้อมูลเกี่ยวกับตัวเอง ข้อมูลทางสังคมและสิ่งแวดล้อมและข้อมูลทางวิชาการ ซึ่งจะทำให้เกิดผล ดังนี้คือ

1. เห็นคุณค่าและดำรงไว้ซึ่งชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์และวัฒนธรรมอันดี
2. เป็นพลเมืองดี มีศีลธรรม มีระเบียบวินัย รู้สิทธิและหน้าที่ของพลเมืองในระบบประชาธิปไตย ตลอดจนมีความรับผิดชอบต่อตัวเอง สังคมและครอบครัว
3. มีความรู้ ความสามารถและทักษะ สามารถประกอบอาชีพได้ การศึกษาเพิ่มเติมหรือการดำเนินชีวิต ให้คำนึงถึงการใช้ภาษาไทยที่ถูกต้อง และมีพื้นฐานความรู้เพียงพอที่สามารถแก้ปัญหาในชีวิตประจำวันได้
4. เข้าใจปัญหาการเมือง เศรษฐกิจ สังคมของประเทศ รู้จักพิจารณาและตัดสินใจอย่างมีเหตุผล
5. มีเจตคติที่ดีต่ออาชีพทุกชนิด ฝึกให้ขยัน อดทน ประหยัดและรู้จักสงวนบำรุงสาธารณสมบัติ ทรัพยากรธรรมชาติให้เกิดประโยชน์ทั้งในปัจจุบันและอนาคต

หลักสูตร

จากหลักการและจุดมุ่งหมายดังกล่าว จึงจัดโครงสร้างของหลักสูตร อันประกอบด้วยหมวดวิชาต่าง ๆ รวม 6 หมวดวิชา เป็นวิชาบังคับที่ทุกคนต้องเรียน 2 หมวดวิชา คือ หมวดวิชาสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตและหมวดวิชาภาษาไทย เป็นวิชาเลือกทั่วไปที่ทุกคนจะเลือกเรียนหรือไม่ก็ได้ มี 3 หมวดวิชา คือ หมวดวิชาคณิตศาสตร์ หมวดวิชาวิทยาศาสตร์และหมวดวิชาภาษาอังกฤษ เป็นวิชาบังคับเลือก 1 หมวดวิชา คือ หมวดวิชาชีพ หมายความว่าทุกคนจะต้องเลือกเรียนวิชาชีพ

ใดวิชาหนึ่งให้ครบหน่วยกิตตามเกณฑ์ที่หลักสูตรกำหนด จึงจะถือว่าเรียนจบหลักสูตร และเพื่อให้สอดคล้องกับความแตกต่างของผู้เรียน ความต้องการของสังคมและความพร้อมของโรงเรียน จึงมีการจัดการเรียนการสอนเป็นแบบโปรแกรม ซึ่งจะมีมากหรือน้อยโปรแกรมก็ขึ้นอยู่กับความต้องการของผู้เรียนและความพร้อมของโรงเรียนเป็นสำคัญ

การบริหารโรงเรียนผู้ใหญ่วัยเบ็ดเสร็จ

โรงเรียนผู้ใหญ่วัยเบ็ดเสร็จเป็นสถานศึกษามีฐานะเป็นโรงเรียนรัฐบาล จัดตั้งโดยอาศัยอำนาจตามความในข้อ 28 แห่งกระทรวงศึกษาธิการ ว่าด้วยถาวรจัดการศึกษาในสถานศึกษาสังกัดกรมการศึกษานอกโรงเรียน พ.ศ.2524 ในสถานที่ของหน่วยราชการ องค์กร สมาคมหรือสถานอื่น ๆ ก็ได้ โดยกำหนดว่าสถานที่ดังกล่าวจะต้องมีความเหมาะสมและปลอดภัย มีอุปกรณ์การเรียนการสอนเพียงพอสำหรับรายวิชาที่เปิดสอน ดังนั้น การจัดตั้งโรงเรียนผู้ใหญ่วัยขึ้นในสถานที่ที่เหมาะสมต่าง ๆ จึงเป็นการนำเอาทรัพยากรที่มีอยู่แล้ว มาใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อสังคม

อย่างไรก็ตาม เมื่อก้าวถึงการบริหารโรงเรียนแล้วไม่ว่าจะเป็นโรงเรียนในภาคปกติหรือโรงเรียนผู้ใหญ่ จะประกอบด้วยงาน 6 งาน ตามงานวิจัยของ โรเบิร์ต เอส ฟิ๊คส์ (Robert S. Fisk อ้างใน นพพงษ์ บุญจิตราจูลย์ 2525:18) คือ การบริหารงานด้านบุคคล การบริหารงานด้านวิชาการ การบริหารงานด้านอาคารสถานที่ การบริหารงานด้านธุรการ การเงินและพัสดุครุภัณฑ์ การบริหารงานด้านกิจการนักศึกษา และการบริหารงานด้านความสัมพันธ์กับชุมชน แต่การบริหารโรงเรียนผู้ใหญ่วัยเบ็ดเสร็จจะมีวัตถุประสงค์ กลุ่มเป้าหมาย การดำเนินงานที่เป็นลักษณะเฉพาะตัว ซึ่งจะกล่าวในรายละเอียดในการบริหารงานแต่ละงานทั้ง 6 งาน ดังนี้

การบริหารงานด้านบุคคล

บุคลากรในโรงเรียนผู้ใหญ่วัยเบ็ดเสร็จ มี 4 ประเภท ซึ่งกรมการศึกษานอกโรงเรียนได้กำหนดหน้าที่และคุณสมบัติของบุคลากรแต่ละประเภทไว้ดังนี้ คือ

ฝ่ายบริหาร ได้แก่ ครูใหญ่หรืออาจารย์ใหญ่ หรือผู้อำนวยการ ที่ดำรงตำแหน่งอยู่ในโรงเรียนภาคปกติ เป็นหัวหน้าสถานศึกษา มีหน้าที่รับผิดชอบการบริหารโรงเรียน หากเป็นโรงเรียนของเอกชนหรือหน่วยราชการอื่น ๆ ผู้ที่จะมาเป็นผู้บริหารโรงเรียนผู้ใหญ่วัย จะต้องได้รับความเห็น

ชอบจากเจ้าของโรงเรียนหรือหัวหน้าหน่วยราชการนั้น ๆ ก่อน ส่วนตำแหน่งผู้ช่วยผู้บริหารโรงเรียน ผู้ใหญ่ ให้เป็นไปตามเกณฑ์ที่กรมการศึกษานอกโรงเรียนกำหนด

ฝ่ายดำเนินการ ได้แก่ ครูธุรการ มีหน้าที่รับผิดชอบและดำเนินการด้านงานธุรการของ โรงเรียนผู้ใหญ่และงานที่ฝ่ายบริหารมอบหมาย บุคลากรฝ่ายดำเนินการนี้จะต้องเป็นข้าราชการ ตั้งแต่ระดับ 2 หรือเทียบเท่า หรือมีวุฒิตั้งแต่ ป.กศ.สูงหรือเทียบเท่าขึ้นไป

ฝ่ายเจ้าหน้าที่ ได้แก่ ภารโรง เสมียนพิมพ์คิด คณงาน คนขับรถ มีหน้าที่รับผิดชอบตาม ที่ฝ่ายบริหารมอบหมาย และจะต้องมีวุฒิตั้งแต่ ป.4 หรือเทียบเท่าขึ้นไป

ฝ่ายผู้สอน ได้แก่ ครู อาจารย์ มีหน้าที่รับผิดชอบในด้านการเรียนการสอนรายวิชาต่าง ๆ และงานที่ฝ่ายบริหารมอบหมาย คุณสมบัติของผู้สอนนักศึกษาผู้ใหญ่ระดับที่ 3 จะต้องจบการศึกษาระดับ ป.กศ. หรือเทียบเท่าขึ้นไป ส่วนผู้สอนนักศึกษาผู้ใหญ่ระดับที่ 4 จะต้องจบการศึกษาระดับ ป.กศ. สูงหรือเทียบเท่าขึ้นไป สำหรับผู้สอนในสายอาชีพจะต้องจบการศึกษาระดับ ปวช.หรือเทียบเท่าขึ้นไป หรือเป็นผู้มีความรู้ความชำนาญในสาขาวิชาที่สอน โดยมีวุฒิบัตรของสถานศึกษาและมีหนังสือ รับรองความชำนาญจากสถานประกอบการไม่น้อยกว่า 2 ปี

การบรรจุบุคลากรทุกประเภท จะต้องพิจารณาผู้มีคุณสมบัติทั่วไป ตามมาตรา 24 แห่ง พระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการพลเรือน พ.ศ. 2518 ต้องผ่านการอบรมทางด้านการศึกษาผู้ใหญ่ โดยได้รับวุฒิบัตรตามหลักสูตรของกรมการศึกษานอกโรงเรียน ยกเว้น ฝ่ายเจ้าหน้าที่ และต้องเป็น ไปตามเกณฑ์ที่กรมการศึกษานอกโรงเรียนกำหนดในกรณีของจำนวนบุคลากรที่จะบรรจุ ทั้งนี้ให้ พิจารณาบุคลากรที่ปฏิบัติงานในโรงเรียนภาคปกติที่โรงเรียนผู้ใหญ่ตั้งอยู่ก่อน หากไม่มีบุคคลที่มี คุณสมบัติตามที่ต้องการแล้วจึงค่อยเชิญชวนบุคคลภายนอก เข้ามาปฏิบัติงานในโรงเรียนผู้ใหญ่

การได้มาซึ่งครูในโรงเรียนผู้ใหญ่ จะใช้วิธีการสมัคร โดยผู้สมัครจะต้องกรอกข้อความ ตามแบบใบสมัครเข้าเป็นครูโรงเรียนผู้ใหญ่ที่กรมการศึกษานอกโรงเรียนกำหนด ต่อจากนั้น ฝ่าย บริหารจะเสนอรายชื่อผู้ที่มีคุณสมบัติครบถ้วนไปยังกรมการศึกษานอกโรงเรียน เพื่อบรรจุต่อไป

การถอดถอนบุคลากรในโรงเรียนผู้ใหญ่ จะกระทำได้ต่อเมื่อผู้นั้นเกษียณอายุราชการ หรือมีอายุครบ 60 ปี กระทำผิดวินัยข้าราชการพลเรือน (โดยอนุโลม) ลาออกจากหน้าที่หรือพ้น

จากตำแหน่งหน้าที่ในโรงเรียนภาคปกติ (ฝ่ายบริหาร)

การบริหารงานด้านวิชาการ

การบริหารงานด้านวิชาการนั้น มีขอบข่ายกว้างขวางมาก และถือเป็นงานหลักของโรงเรียน ในทัศนะของ วิจิตร ศรีส้าน (2518:8-9) ได้กล่าวถึงการปรับปรุงคุณภาพงานวิชาการของโรงเรียนว่า ผู้บริหารควรทำในเรื่องของ การพัฒนาโยบายของโรงเรียน การจัดโปรแกรมการเรียนการสอน การจัดวางบุคลากรที่มีความรู้ความสามารถให้เข้าสอนในรายวิชาที่เขาด้าน การจัดเวลา สถานที่ การจัดหาวัสดุอุปกรณ์ การส่งเสริมการสอนและการนิเทศการสอน และการประเมินผลการเรียนการสอน หากหันมาศึกษาการจัดการศึกษาตามหลักสูตรการศึกษาผู้ใหญ่แบบเบ็ดเสร็จระดับที่ 3 และ 4 แล้วจะพบว่าได้ดำเนินการตามที่ณะดังกล่าวข้างต้น กล่าวคือ

ในด้านหลักสูตร ได้มีการปรับปรุงหลักสูตรให้มีความเหมาะสมอยู่เสมอ โดยจัดให้มีวิชาบังคับ วิชาเลือกและวิชาเลือกบังคับ การจัดโปรแกรมการเรียน อาจจัดได้หลายแบบ กล่าวคือในแต่ละโปรแกรมการเรียน อาจจัดได้หลายแบบ กล่าวคือ ในแต่ละโปรแกรมจะมีวิชาที่เน้นไม่เหมือนกัน ทั้งนี้เพื่อเปิดโอกาสให้นักศึกษาผู้ใหญ่ได้เลือกเรียนตามความถนัดและความต้องการ

ระบบการเรียน ได้เปลี่ยนมาใช้ระบบหน่วยกิตแทน โดยกำหนดว่า ผู้จบหลักสูตรการศึกษาผู้ใหญ่แบบเบ็ดเสร็จระดับที่ 3 จะต้องเรียนรายวิชาที่กำหนด ครบ 30 หน่วยกิต และผู้จบหลักสูตรการศึกษาผู้ใหญ่แบบเบ็ดเสร็จระดับที่ 4 จะต้องเรียนรายวิชาที่กำหนดครบ 50 หน่วยกิต ซึ่งจะต้องใช้เวลาเรียนระดับละ 3 ภาคเรียน ภาคเรียนละ 6 เดือน เวลาเรียนจะใช้เวลานอกเวลาราชการ

การเรียนการสอน นักศึกษาผู้ใหญ่จะเรียนในระดับนี้ จะต้องมีพื้นฐานความรู้หรือจบการศึกษาไม่ต่ำกว่าชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 หรือหลักสูตรการศึกษาผู้ใหญ่แบบเบ็ดเสร็จขั้นพื้นฐาน ซึ่งส่วนมากมักจะมีอาชีพประจำอยู่แล้ว เป็นผู้มีความรับผิดชอบสูงและมีความเป็นผู้ใหญ่ ดังนั้นการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนจะต้องต่างไปจากที่ใช้สอนเด็กในโรงเรียนภาคปกติ กล่าวคือ ผู้สอนจะต้องใช้เทคนิควิธีการสอนผู้ใหญ่ การนำจิตวิทยาการเรียนรู้ของผู้ใหญ่มาใช้ โดยตัวครูจะทำหน้าที่เป็นเพียงผู้ดำเนินการ (facilitator) เพื่อให้การเรียนการสอนดำเนินไปเท่านั้น สำหรับคุณสมบัติของผู้สอน นักศึกษาผู้ใหญ่ชั้น ได้กล่าวไว้ในเรื่องการบริหารงานบุคคล

การประเมินผลการเรียนการสอน กรมการศึกษานอกโรงเรียนได้กำหนดให้โรงเรียน ผู้ใหญ่ทำการประเมินผลการเรียนของแต่ละวิชาเป็น 3 ระยะคือ ประเมินผลก่อนเรียน ประเมิน ผลระหว่างเรียนเป็นระยะ และประเมินผลปลายภาคเรียน ทั้งนี้จะต้องให้สอดคล้องกับจุดประสงค์ ของแต่ละวิชา โดยโรงเรียนผู้ใหญ่จะเป็นผู้ประเมินและอนุมัติผลการเรียนเอง แล้วรายงานผลให้ กรมทราบ

การบริหารงานด้านอาคารสถานที่

การบริหารงานด้านอาคารสถานที่ในโรงเรียนผู้ใหญ่ เนื่องจากโรงเรียนผู้ใหญ่เป็น โรงเรียนที่จัดตั้งขึ้นในโรงเรียนภาคปกติ ที่มีความพร้อมด้านอาคาร สถานที่อยู่แล้วจึงทำให้สะดวก แก่การบริหารงาน ซึ่งงานส่วนใหญ่ที่ทำได้แก่ การจัดห้องเรียน ห้องปฏิบัติการของฝ่ายบริหารและ บุคลากรของโรงเรียนผู้ใหญ่ การจัดบริการห้องน้ำห้องส้วมที่สะอาดถูกสุขลักษณะ การอำนวยความสะดวก ในเรื่องไฟฟ้า แสงสว่างและการรักษาความสะอาด ความเป็นระเบียบเรียบร้อยของอาคาร ห้องเรียนและบริเวณโรงเรียน ตลอดจนจัดมาตรการการรักษาความปลอดภัยภายในโรงเรียน

การบริหารงานด้านธุรการ การเงินและพัสดุครุภัณฑ์

การบริหารงานด้านธุรการ การเงินและพัสดุครุภัณฑ์ในโรงเรียนผู้ใหญ่ เนื่องจากกรม การศึกษานอกโรงเรียนได้กำหนดว่า โรงเรียนผู้ใหญ่ที่เปิดดำเนินการแล้ว จะต้องจัดทำหลักฐาน เอกสารต่าง ๆ ได้แก่ สมุดหมายเหตุรายวัน บัญชีลงเวลาปฏิบัติงานของบุคลากร ระเบียบนักศึกษา สมุดบันทึกเวลาเรียนและประเมินผลการเรียน บัญชีการเงิน บัญชีพัสดุและทะเบียนครุภัณฑ์ แบบ พิมพ์อื่น ๆ ที่จำเป็นต้องใช้ในการดำเนินงานของโรงเรียนผู้ใหญ่ การปฏิบัติงานในด้านนี้จะมีครุ ธุรการของโรงเรียนผู้ใหญ่ เป็นผู้รับผิดชอบการปฏิบัติงาน สำหรับการปฏิบัติเกี่ยวกับการเงิน การ พักและครุภัณฑ์ ให้เป็นไปตามระเบียบของกรมการศึกษานอกโรงเรียนว่าด้วยเรื่องนั้น ๆ ซึ่งผู้ที่ มีส่วนเกี่ยวข้องจะต้องศึกษาในรายละเอียด ก่อนการปฏิบัติ

การบริหารงานด้านกิจการนักศึกษาผู้ใหญ่

การบริหารงานด้านกิจการนักศึกษาผู้ใหญ่ จะมีกระบวนการตั้งแต่การประกาศรับนักศึกษา ผู้ใหญ่เข้าเรียน จนกระทั่งนักศึกษาผู้ใหญ่เรียนจบตามหลักสูตร การสมัครเข้าเป็นนักศึกษาผู้ใหญ่ใน

โรงเรียนผู้ใหญ่นักศึกษาผู้ใหญ่ทุกคนจะต้องปฏิบัติตามระเบียบและวินัยที่กำหนดโดยกรมการศึกษานอกโรงเรียน คือนักศึกษาจะต้องปฏิบัติตามระเบียบข้อบังคับของโรงเรียนผู้ใหญ่ ต้องแต่งกายสุภาพเรียบร้อย ต้องประพฤติตนเป็นพลเมืองดี ต้องรักษาความสามัคคีของหมู่คณะ ต้องไม่ทำลายทรัพย์สินของโรงเรียนเสียหาย ต้องไม่ดื่มสุรามาโรงเรียนและไม่สูบบุหรี่ในห้องเรียน นอกจากนี้จะต้องปฏิบัติตามระเบียบและวินัยดังกล่าวแล้ว นักศึกษาผู้ใหญ่จะต้องมีสัญชาติไทยและเป็นผู้พ้นเกณฑ์การศึกษาภาคบังคับของโรงเรียนภาคปกติหรือไม่มีโอกาสได้รับการศึกษาในโรงเรียนภาคปกติ

การฟื้นฟูสภาพของนักศึกษาผู้ใหญ่ นักศึกษาผู้ใหญ่จะฟื้นฟูสภาพการเป็นนักศึกษาเมื่อสำเร็จการศึกษาตามหลักสูตร ลาออก ถึงแก่กรรม ได้รับโทษให้จำคุกโดยคำพิพากษาถึงที่สุดให้จำคุก และออกตามระเบียบของกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยการลงโทษนักเรียนนักศึกษา พ.ศ. 2515

การบริหารงานด้านความสัมพันธ์กับชุมชน

การบริหารงานด้านความสัมพันธ์กับชุมชน เนื่องจากโรงเรียนผู้ใหญ่ได้ยึดหลักปรัชญาที่ว่า "โรงเรียนเป็นของชุมชน โดยชุมชนและเพื่อชุมชน" จึงได้มีการจัดบริการด้านความรู้แก่ประชาชนทั่วไป ที่พ้นวัยการศึกษาภาคบังคับแล้วหรือไม่มีโอกาสได้รับการศึกษาในโรงเรียนภาคปกติ สามารถเข้ารับการศึกษาค้นคว้าความรู้ในแขนงวิชาต่าง ๆ ตามต้องการ โดยใช้เวลาที่ว่างจากการงานประจำแล้ว นอกจากการให้บริการในด้านต่าง ๆ ภายในโรงเรียนผู้ใหญ่แล้ว บุคลากรของโรงเรียนผู้ใหญ่แล้ว บุคลากรของโรงเรียนผู้ใหญ่รวมทั้งนักศึกษาผู้ใหญ่ ยังมีส่วนเข้าร่วมกิจกรรมของชุมชนอีกด้วย แม้ว่าจะมีเวลาน้อยก็ตาม

จากที่กล่าวมาแล้วทั้งหมดจะเห็นว่า การบริหารงานด้านต่าง ๆ ของโรงเรียนผู้ใหญ่นั้น จะต้องมีความสอดคล้องประสานสัมพันธ์กันกับการบริหารโรงเรียนภาคปกติที่โรงเรียนผู้ใหญ่นั้นตั้งอยู่ ทั้งนี้เพราะต้องอาศัยทรัพยากรต่าง ๆ ที่มีอยู่ในโรงเรียนปกติ นอกจากจะเป็นการนำเอาทรัพยากรที่มีอยู่มาใช้ให้เกิดประโยชน์แล้ว ยังเป็นการช่วยพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในสังคมให้มีคุณภาพยิ่งขึ้น ตามวัตถุประสงค์ของประเทศชาติอีกด้วย

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

จากการศึกษา ค้นคว้า เรื่องงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง พบว่า งานวิจัยที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับ

งานวิจัยของผู้วิจัยในครั้งนั้นไม่มีเลย ส่วนใหญ่มักจะเป็นงานวิจัยทางด้านการศึกษาผู้ใหญ่ทั่วไป แต่ผู้วิจัยก็ได้พยายามค้นคว้าหางานวิจัยอื่น ๆ ที่ใกล้เคียงและทอจะนำผลการวิจัยมาใช้ในการอ้างอิงในงานวิจัยครั้งนี้ได้ มีดังนี้

ณรงค์ศักดิ์ กุลจินต์ (2525) ได้วิจัยเรื่อง งานบริหารการศึกษาของศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนจังหวัด ได้สรุปผลการวิจัยตามความคิดเห็นของผู้บริหารศูนย์ว่ามีการปฏิบัติงานบริหารศูนย์ฯ อยู่ในระดับมากทุกด้าน โดยเรียงจากมากไปหาน้อยดังนี้ คือ การบริหารงานด้านความสัมพันธ์กับชุมชน งานธุรการ อาคารสถานที่ การบริการและการเงิน งานบริหารวิชาการและการบริหารงานบุคคล ส่วนในความคิดเห็นของบุคลากรในศูนย์ฯ มีความคิดเห็นว่า ศูนย์ปฏิบัติงานบริหารการศึกษาอยู่ในระดับน้อยทุกด้าน ยกเว้นด้านความสัมพันธ์กับชุมชนซึ่งอยู่ในระดับมาก สำหรับปัญหาเกี่ยวกับการบริหารงานในศูนย์ ทั้งผู้บริหารและบุคลากรต่างมีความเห็นคล้ายกันคือ บุคลากรขาดความรู้ ความเข้าใจในเรื่องของหลักสูตร บุคลากรไม่พอ บุคลากรขาดอุดมการณ์ ขาดเจ้าหน้าที่ที่มีความรู้ทางด้านงานธุรการ อาคารไม่พอ การเบิกเงินล่าช้า การประสานงานกับหน่วยงานต่าง ๆ มีน้อย ชุมชนให้ความร่วมมือกับศูนย์น้อย

จรรยา มีวาสนา (2526) ได้วิจัยเปรียบเทียบผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักศึกษาผู้ใหญ่แบบเบ็ดเสร็จระดับ 4 กับนักเรียนสายสามัญชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 ในปี การศึกษา 2525 จังหวัดเพชรบุรี ผลการวิจัยพบว่าผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักศึกษาผู้ใหญ่แบบเบ็ดเสร็จระดับที่ 4 กับนักเรียนสายสามัญ ในวิชาคณิตศาสตร์และวิชาภาษาไทยเท่ากัน ส่วนวิชาวิทยาศาสตร์ วิชาภาษาอังกฤษและคะแนนรวม 4 วิชา นักเรียนสายสามัญมีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนสูงกว่า

โกสินทร์ บุญประจักษ์ (2527) ได้ทำการวิจัยเรื่อง ความคิดเห็นของครูผู้สอนนักศึกษาผู้ใหญ่ในเขตการศึกษา 10 เกี่ยวกับการใช้หลักสูตรการศึกษาผู้ใหญ่แบบเบ็ดเสร็จระดับที่ 4 วิชาสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต 6 ผลการวิจัยพบว่า ครูมีความเห็นเกี่ยวกับจุดประสงค์ของหลักสูตร มีความชัดเจน เข้าใจง่าย สอดคล้องกับความต้องการของผู้เรียนและสังคม และสอนให้เกิดผลตามวัตถุประสงค์ได้ เนื้อหา มีความสอดคล้องกับจุดประสงค์ของหลักสูตร ถูกต้องตามหลักวิชา เป็นประโยชน์ต่อผู้เรียน สอดคล้องกับสภาพท้องถิ่น ในด้านการเรียนการสอน ครูได้สอนโดยการเตรียมการสอนเสมอ สอนโดยยึดหลักสูตรเป็นหลัก และนำจิตวิทยาและเทคนิคการสอนผู้ใหญ่มาใช้ในการสอนด้านการประเมินผลการเรียนพบว่า เกณฑ์ที่ใช้ในการวัดผลมีความเหมาะสมกับระดับชั้น วิธี

การใช้วัดผลสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของหลักสูตร ด้านการบริหารและการบริการหลักสูตร ครูผู้สอนเห็นว่า อาคารสถานที่เหมาะสมสะดวกในการสอน การจัดอบรมครูมีเพียงพอ ผู้บริหารมีการแนะนำและประเมินผลสม่ำเสมอ

เบญจพร ใช้เทียมศิลป์ (2526) ได้วิจัยเรื่อง บทบาทที่คาดหวังและที่ปฏิบัติจริงของผู้สอนการศึกษาผู้ใหญ่แบบเบ็ดเสร็จระดับที่ 3 และ 4 ตามทัศนะของเจ้าหน้าที่กรมการศึกษานอกโรงเรียน ผู้บริหาร ผู้สอนและนักศึกษาผู้ใหญ่ในกรุงเทพมหานคร ผลการวิจัยพบว่า เจ้าหน้าที่กรมการศึกษานอกโรงเรียน ผู้บริหาร ผู้สอนและนักศึกษาผู้ใหญ่คาดหวังว่า ผู้สอนควรปฏิบัติบทบาทในเกณฑ์มากทุกด้านคือ ด้านการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน การประเมินผลการเรียนการสอนและด้านความสัมพันธ์กับนักศึกษา ส่วนบทบาทที่ปฏิบัติจริงของผู้สอนโดยรวม ๆ อยู่ในเกณฑ์ปานกลาง

รัตนา พุ่มไพศาล และศิริชัย กาญจนวาสี (2524) ได้วิจัยเรื่อง ปัญหาการบริหารโรงเรียนผู้ใหญ่สายสามัญ ในเขตกรุงเทพมหานคร ผลการวิจัยพบว่า

การบริหารงานบุคคล โรงเรียนผู้ใหญ่สายสามัญคำนึงถึงประสิทธิผลทางด้านวิชาการ เป็นอย่างดี สิ่งที่ต้องปรับปรุงคือ การพิจารณาบรรจุบุคลากรใหม่ควรให้รัดกุม เที่ยงธรรม มีความสามารถตรงกับวิชาที่สอน นอกจากนี้ยังต้องคำนึงถึงขวัญ สวัสดิการครอบครัวและชีวิตของบุคลากร มีการพัฒนาบุคลากรโดยการให้เข้ารับการฝึกอบรมด้านการศึกษาผู้ใหญ่ และควรมีการสร้างเกณฑ์ให้บุคลากรพ้นจากงาน

สภาพการเรียนการสอน โรงเรียนผู้ใหญ่สายสามัญ ให้ความสนใจ ความต้องการของนักศึกษาผู้ใหญ่ รู้ความรู้พื้นฐานและความสามารถของนักศึกษา มีการช่วยเหลือผู้เรียนอ่อนและขาดเรียนมาก สิ่งที่ต้องปรับปรุงคือ บุคลากรต้องทำความเข้าใจเกี่ยวกับหลักสูตร เทคนิควิธีสอนและการใช้อุปกรณ์การสอน

ด้านการติดตามผล พบว่า นักศึกษาผู้ใหญ่ที่จบการศึกษาระดับ 4 และ 5 แล้ว มีงานทำ และมีรายได้สูงขึ้น เนื้อหาวิชาที่เรียนสามารถนำไปใช้ประโยชน์ในการประกอบอาชีพได้บางส่วน สิ่งที่ต้องปรับปรุงคือ ผู้เกี่ยวข้องในระดับสูง ควรกำหนดนโยบายเกี่ยวกับการติดตามผลนักศึกษาผู้ใหญ่ที่จบไปแล้วและควรปรับปรุงเนื้อหาวิชา ลำดับจากมากไปหาน้อยคือ ภาษาอังกฤษ คณิตศาสตร์ ภาษาไทย สังคมศึกษา วิทยาศาสตร์และความรู้รอบตัว

ด้านมาตรฐานโรงเรียนพบว่า การบริหารและการบริการโรงเรียนผู้ใหญ่นั้นเป็นไปในเชิงที่เอื้อต่อการเรียนการสอนของครูให้มีประสิทธิภาพ สิ่งที่ต้องปรับปรุงคือสภาพของสถานที่ที่มีเสียงรบกวนจากสิ่งแวดล้อม ขนาดของโต๊ะเรียน การจัดเอกสารควรให้สอดคล้องกับความสนใจของนักศึกษา นอกจากนี้ ควรคำนึงถึงความปลอดภัยของนักศึกษา และโรงเรียนผู้ใหญ่ควรให้ความร่วมมือกับชุมชนและประสานงานกับหน่วยงานอื่น ๆ ให้มากขึ้น

วีระชัย มีชอบธรรม (2519) ทำการวิจัยเรื่อง การพัฒนาการศึกษาผู้ใหญ่ในประเทศไทย ผลปรากฏว่า ประเทศไทยได้มีการชักชวนให้เรียนหนังสือ เพื่อจัดการไม่รู้หนังสืออย่างเป็นทางการเมื่อประมาณ 40 ปีมาแล้ว สามารถแก้ไขการไม่รู้หนังสืออย่างได้ผล ต่อมาได้มีโครงการศึกษาผู้ใหญ่แบบเบ็ดเสร็จ เริ่มทดลองครั้งแรกที่จังหวัดลพบุรีและแพร่ ปรากฏว่าได้ผลดี จึงได้ขยายไปเกือบทั่วประเทศ โดยจัดเป็นประเภทชั้นเรียน ประเภทอาสาสมัครเดินสอน การดำเนินการประสบปัญหา 4 ด้านคือ นักศึกษาอยู่กระจัดกระจาย การออกกลางคันค่อนข้างสูง ครูสอนเน้นเขียนอ่านมากกว่าการอภิปราย งบประมาณไม่เพียงพอ